I. Esimesed käsikirjalised katsetused: tsitaaditõlkeist esimeste tervikluuletusteni (1600-1822)

First Attempts: from the translation of quotes to full-text poems (1600-1822)

Antiikkirjanduse eestindamine sai alguse **Tallinnas**, mitu kümnendit enne esimeste eesti keele grammatikate avaldamist ja eestikeelse ilmaliku kirjanduse sündi. Pühavaimu eesti koguduse õpetaja **Georg Müller** (ca 1570-1608) tõlkis **1603–1605** oma jutlusetekstide jaoks rea tsitaate paganlike ja kristlike antiikautorite, nii kreeklaste (Homeros, Hesiodos, Herodotos, Aristoteles, Sophokles, Clemens Aleksandriast, Basilios) kui ka roomlaste (Cicero, Varro, Plinius Vanem ja Noorem, Augustinus, Hieronymus, Cyprianus) teostest. Jutluste elavdamiseks lisatud tõlketsitaadid näitlikustasid jutluste teemat, puudutades inimelu, usku, moraaliväärtusi jm.

The translation of classical Greek and Latin literature into Estonian began in **Tallinn**, several decades before the publication of the first Estonian grammars and before the birth of Estonian vernacular literature. Between **1603** and **1605, Georg Müller** (ca 1570-1608), a preacher of the Estonian congregation at the Holy Spirit Church in Tallinn, translated for his sermons a number of quotes from pagan as well as Christian authors of Classical Antiquity, both Greek (Homer, Hesiod, Herodotus, Aristotle, Sophocles, Clemens of Alexandria, Basilios) as well as Roman authors (Cicero, Varro, Pliny the Elder and the Younger, Augustine, St. Jerome, Cyprian). The translated quotes were to enliven the sermons and provide the topic with examples concerning subjects such as human life, religion, moral values, etc.

Vastuolusid kristlike põhimõtetega pehmendas G. Müller vajadusel sissejuhatava väljendiga, nt: "Näed, niimoodi lapselikult ning rumalasti on paganad kirjutanud...". Nii puutusid eestlased esimest korda antiikkirjandusega oma emakeeles kokku kirikus jumalateenistustel, kristliku õpetuse kontekstis, humanistlikult haritud pastorite vahendusel.

When necessary, G. Müller mitigated the contradictions with Christian principles with an introductory phrase, e.g.,: “Look, it is in such childish and silly way that the pagans have written …”. Thus, the first encounter Estonians had with classical literature in their mother tongue happened during church services, in the context of Christian teachings and through the pastors with humanistic education.

Ninda omat needt Risti Vskulißet Inimeßet algkmeses se Pöha R. Kircko siddes technut, nick nente kaunide taenolaulust iße keskes paiatanuth, ninck needtsamat laulnuth, eth kaas vx Pagkana Paemees omale Keyserille on kiriutanuth, ke selle Paemehelle olly kiriutanuth, taema piddy se Pöha R. Kircko erraricksma, ninck needt Risti Inimeßet vehest teysest erra pillotama. Syß kiriutas se Paemees selle Keyserille ielles ninda, Mina eb kule nick eb nae vehtekit kuria neisst Risti Inimeßest, Muito se on nente töh, eth naemat igkap: homselt warra vehte tullewat, paluuwat nick lauluat, oma Jumala sen Jss: Chrze auuvse. Kudt nüüth se Keyser oma Paemehe Ramato olly lugkenut, syß kiriutis se Keyser iells, naemat piddit se Risti Rachwa rahwutt iethma, ninck neile eb mitte kuria tegkema.

Osa esimestest G. Mülleri tõlgitud antiikkirjanduse tsitaatidest on eesti keeles, osa esindab veel saksa-eesti-ladina mitmekeelsust. Varaseim teadaolev antiikautori tõlketsitaat 1603. aastast, Plinius Noorema kirjast keiser Traianusele (epist. 10,96,7), on läbinisti eesti keeles, paigutatud ümberjutustava raamistiku sisse.

A part of the first quotes from classical literature translated by G. Müller are in Estonian, in some German-Estonian-Latin multilingualism can still be observed. The earliest known translational quote from a classical author originates from 1603, from a letter of Pliny the Younger to Emperor Trajan (Epist. 10,96,7), is entirely in Estonian and placed into a framing narrative.

Mittevalgustav valgustus. Kuni 18. sajandi lõpukümnendini ei lisandunud teadaolevalt ühtki antiikkirjanduse tõlget eesti keelde. Kuid ka rahvavalgustuse kümnendid 18./19. sajandi vahetusel ei toonud kaasa hüppelist huvi tõusu antiikkirjanduse eestindamise vastu. Valgustajate hinnangul "ei vaja eesti rahvas küll oma tunnete ja kommete harimiseks ja peenemaks muutmiseks esialgu *Iliast* ega mõnd Cicero teost kohustustest... Keel tuleb arendada kõigepealt selle eesmärgi saavutamise võimeliseks." (Fr. G. Arvellius, *Über die Kultur der estnischen Sprache*. Reval 1792).

Non-enlightening Enlightenment. Until the final decade of the 18th century there are no known additions to the translations from classical literature into Estonian. Neither did the enlightenment decades of the turn of the 18th and 19th centuries bring along a significant increase in the interest to translate classical literature. According to the enlighteners “the Estonian people do not as yet need the *Iliad* or Cicero's *De officiis* to refine their emotions and customs… First the language has to be developed to be capable of achieving such goals.” (Fr. G. Arvellius, *Über die Kultur der estnischen Sprache*. Reval 1792).

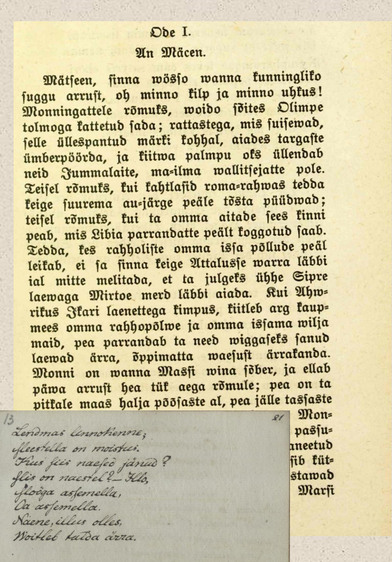

Ode I.
An Mäcen.

Mätseen, sinna wõsso wanna kunningliko
suggu arrust, oh minno kilp ja minno uhkus!
Monningattele römuks, woido sõites Olimpe
tolmoga kattetud sada; rattastega, mis suisewad,
selle üllespantud märki kohhal, aiades targaste
ümberpöörda, ja kiitwa palmpu oks üllendab
neid Jummalaite, ma-ilma wallitsejatte pole.
Teisel römuks, kui kahtlasid roma-rahwas tedda
keige suurema au-järge peäle tõsta püüdwad;
teisel römuks, kui ta omma aitade sees kinni
peab, mis Libia parrandatte peält koggotud saab.
Tedda, kes rahholiste omma isja põllude peäl
leikab, ei sa sinna keige Attalusse warra läbbi
ial mitte melitada, et ta julgeks ühhe Sipre
laewaga Mirtoe merd läbbi aiada. Kui Ahw-
rikus Ikari laenettega kimpus, kiitleb arg kaup-
mees omma rahhopõlwe ja omma isjama wilja
maid, pea parrandab ta need wiggaseks sanud
laewad ärra, õppimatta waesust ärrakanda.
Monni on wanna Masfi wina sõber, ja ellab
päwa arrust hea tük aega römule; pea on ta
pitkale maas halja põõsaste al, pea jälle tasfaste

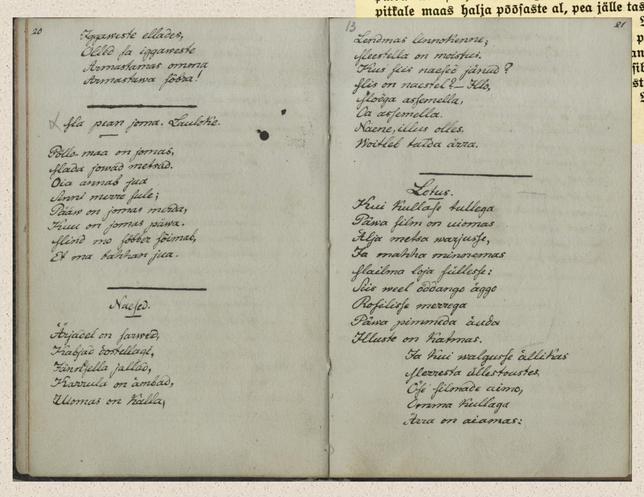

Tappeneste ellädes,
Ollo sa iggaweste
Aomaskamat ommaga
Aomaskawa sõsra!

Ma pean joma. Laulsin.

Sõle maa on jomas,
Kalda jowad mehrad.
Oia ärmad jua
Wanri mawra sule;
Päew on jomas mehes,
Kõue orr jomas päwa.
Elländ nso sõber jõmak,
Ei ma kahhan jua.

Naesed.

Arjaced on sawred,
Kaesad kodellad,
Kõnetsella sallad,
Kaarula on ämäad,
Ülemas on hällas,

Lendmas ümmarinne,
Ajaretsla on muutus.
Mües jees naesse jänud?
Mes on naesse? — Hõlp,
Nõoga astemella,
Ca astemella
Naene, ellus olles.
Wahhel kaiba ärra.

Lotus.

Kuu kuulsa kuldega
Päiva selm on uiemas
Ilja meeles waajutse,
Ta mahtsa mõnnemas
Slailma õpa sullelle:
Siis meel ööbange ängge
Rohelisse merrega
Päiva pörmeida äeden
Ellaste on kiahmas.
Ta kuu walgurse ällekas
Ajarestu ällestoustes
Oje sõmäde aimo,
Ennema kuullaga
Aeva on aiamas.

Horatiuse *Oodi* 1,1 algus H. Bochmanni tõlkes 1822, avaldatud 1899, ning K. J. Petersoni *Ma pean joma* (mugandus anakreontilisest laulust W21b) ja *Naesed* (mugandus anakreontiliset laulust W24) 1818. Fotod: Tartu Ülikooli Raamatukogu ja EKM EKLA

The beginning of Horace’s ode 1,1 in H. Bochmann’s translation 1822, published in 1899, and K. J. Peterson’s *Ma pean joma* (*I have to drink*) (adaptation of an Anacreontic song W21b) and *Naesed* (*Women*) (adaptation of an Anacreontic song W24) 1818. Photos: University of Tartu Library and ELM ECHA

Nii sündis valgustusajal üksnes kolm eksperimentaalset antiigitõlget eesti keelde: ilmselt 18. sajandi lõpus anonüümne Homerose *Odüsseia* (53 avavärssi), 1818 **Kristjan Jaak Petersoni** (1801-1822) sulest kaks anakreontilist oodi ning 1822 Audru pastorilt **Heinrich Bochmann**ilt (1776-1835) kolm Horatiuse oodi. Kõik kolm jäid rohkem kui sajandiks käsikirja ega levinud laiemalt.
Kõik 18/19. sajandi vahetuse tõlkeeksperimendid on tehtud värsstekstidest. K. J. Petersoni ja ülejäänud tõlkijate vahe on märgatav nii värsistuse kui ka keeleoskuse tasandil: Homerose-tõlkija tõlkes on aimata värsimõõtu vaid ridade paigutuse järgi ja H. Bochmanni Horatiuse-tõlked on teadlikult tehtud proosasse. K. J. Petersoni katsetes on värss aga voolav ja pole teiste tõlgete puist sõnasõnalisust.

Thus, as far as known, only three experimental classical translations into Estonian were made during the Enlightenment: an anonymous translation of Homer’s *Odyssey*, probably at the end of the 18th century (53 opening lines), in 1818 two Anacreontic odes translated by **Kristjan Jaak Peterson** (1801-1822), and in 1822 three odes of Horace by **Heinrich Bochmann** (1776-1835), pastor of Audru parish. These all remained in the form of manuscripts for more than a century and did not have a wider spread.
All the translation experiments of the turn of the 18th and 19th centuries are made from verse texts. Comparing K. J. Peterson and the rest of the translators a difference can be seen both on the level of versification as well as language knowledge: in the translation of Homer meter can be detected only by the arrangement of lines and in the translations of Horace by H. Bochmann prose form has consciously been used. On the other hand, the translations of K. J. Peterson show a fluent verse and have no sign of the stiffness of the language of the other translators.